

חמישים שנות שיפוט בישראל*

מאת

אהרן ברק**

הקדמה

חמישים שנות המדינה הן גם חמישים שנות שיפוט במדינה. כשם שאנו שואלים את עצמנו מה השגנו כמדינה במשך חמישים שנות קיומנו, כן אנו שואלים את עצמנו מה השגנו כרשות שופטת במשך חמישים שנות פעולתנו. התשובה היא מרשימה. במשך חמישים השנים הללו הקימו דורות של שופטים, בכל הערכאות, מבנה מפואר של שיפוט ומשפט הלכתי. הם שפטו משפט צדק בין אדם לאדם; בין אדם לשלטון. הם בנו משפט-שיפוטי מקיף ומקורי. הם שמרו על עצמאותם האישית. הם זכו באמון הציבור. הם עשו כל זאת בתנאים קשים: הם עשו זאת בתנאי מלחמה אכזרית ובמצבים של חוסר יציבות כלכלית. הם עשו כן בלא מסורת ממלכתית ובלא תרבות שיפוטית. הם נעזרו במסורת התרבותית של מורשת ישראל, שליוותה אותנו בכל מסעינו על פני ההיסטוריה שלנו; הם נשענו על מסורת המשפט המקובל שהוחדרה לארץ-ישראל המנדטורית; הם שאבו את רעיונותיהם מהצרכים של הזמן והמקום. הם נתנו למדינת ישראל כל שהיה להם. הם קיבלו ממנה סיפוק והכרה.

ארבע תקופות בהתפתחות המשפט הישראלי

* דברים שנישאו בכנס יובל ה-50 לבית-המשפט העליון ולהכרזה האוניברסלית על זכויות האדם, ביום 5.7.1998, במכון ון-ליר בירושלים. יו"ר ועורך הכנס היה פרופ' שמעון שטרית, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית, ירושלים.
** נשיא בית-המשפט העליון.

את התפתחותם של המשפט והשיפוט בישראל בחמישים שנות קיומו ניתן לחלק, באופן גס, לארבע תקופות עיקריות. התקופה הראשונה היא זו של העשור הראשון – מהקמת המדינה עד לתחילת שנות השישים. התקופה השנייה משתרעת על פני שנות השישים והשבעים. התקופה השלישית – תחילתה בשנות השמונים עד לתחילת שנות התשעים. עתה אנו בתחילתה של התקופה הרביעית. למותר לציין שאפיונים והבחנות אלה הם במידה רבה שרירותיים. חיי המשפט הם רצף ולא קפיצות. עם זאת, יש בחלוקה זו כדי לסבר את האוזן; יש בה כדי להצביע על מגמות; יש בה כדי לעורר אותנו למחשבה.

התקופה הראשונה היא זו של העשור הראשון לאחר קום המדינה. בתקופה זו לא התרחשו שינויים מפליגים בתשתית המשפטית. החקיקה עסקה בעיקרה בחיי היומיום. היא התמודדה עם המציאות הכלכלית הקשה, ועם הקשיים והאתגרים החברתיים והביטחוניים שעמדו בפני המדינה הצעירה. בתקופה זו חוקקו כמה חוקים חשובים, ובהם חוק השבות, חוק שיווי זכויות האשה וחוק עשיית דין בנאצים ובעוזריהם. הונח בתקופה זו הבסיס לחוקי המגן המקיפים בתחום דיני העבודה, שיצרו חגורת מגן להגנת העובד. במקביל, ביססה הפסיקה בתקופה ראשונה זו את היסודות של המשפט המקובל, תוך קליטה מוגברת של דינים ומוסדות משפטיים מהמשפט האנגלי. על המשפט הפרטי העותמני ועל המשפט המסחרי האנגלי הסטוטוריים הולבשו ביד רחבה הלכות המשפט האנגלי. הונח הבסיס למשפט הציבורי (החוקתי והמינהלי) הישראלי. נקבעו עקרונות היסוד של שלטון החוק, הפרדת הרשויות ועצמאות הרשות השופטת. הונחה התשתית האינטלקטואלית להכרה במעמד המשפטי של ערכי היסוד כאמות-מידה פרשניות וכמקורות להכרה בזכויות אדם. נקבע כי יובטחו בה השוויון, חופש הביטוי, חופש העיסוק וזכויות האדם האחרות.

אכן, המאפיין את הפסיקה בתקופה הראשונה הוא הצורך לעצב ולייצב את מבנה המשפט. בתי-המשפט הועמדו בפני מציאות ביטחונית קשה: מלחמת השחרור, תקופת הפדאיון ומלחמת סיני. הביטחון הלאומי עמד אז בראש השיקולים. והנה דווקא בתקופה זו, הניחו השופטים המייסדים את הבסיס לחירויות הפרט. חופש העיסוק, חופש הדת וחופש הביטוי הוכרו כזכויות יסוד של האדם. חקיקה שהגבילה זכויות אלה פורשה בצמצום.

היה זה באוגוסט 1948. מלחמת השחרור הייתה במלוא היקפה. אל-כרבוטלי נעצר במעצר מינהלי. היה פגם פורמלי במעצרו. בית-המשפט העליון ציווה על שחרורו. השופט אולשן כתב¹:

השלטונות כפופים לחוק כמו כל האזרחים במדינה, ושלטון החוק הוא אחד היסודות האיתנים של המדינה. יהיה בזה נזק חמור לציבור ולמדינה

1 בג"ץ 5/48 אל-כרבוטלי נ' שר הבטחון, פ"ד ב 5, 15.

גם יחד אם השלטונות ישתמשו בכוח הניתן מטעם המחוקק, אף באופן זמני מתוך התעלמות גמורה מהסייגים המוצבים על ידי המחוקק על דרך השימוש בכוח זה".

באותו חודש עצמו, אוגוסט 1948, שלל שר המשטרה מבז'רנו את עיסוקו. הוא מנע ממנו מלשמש ככותב בקשות במשרד התחבורה. פעולת השר נפסלה. השופט ש' ז' חשין הכריז כי²:

"כלל גדול הוא, כי לכל אדם קנויה זכות טבעית לעסוק בעבודה או במשלח-יד, אשר יבחר לעצמו".

ישראל שייב (הידוע כאלדר) ביקש, לאחר קום המדינה ופירוקה של לח"י, להתקבל כמורה. בספטמבר 1950 נדחתה בקשתו על-ידי משרד החינוך. הטעם לכך היה בהתנגדות משרד הביטחון להעסקתו. שר הביטחון כתב לשייב כי טעם התנגדותו הוא מפני ששייב מטיף להשתמש בנשק נגד צה"ל ונגד ממשלת ישראל. בית-המשפט פסל את שיקוליו של שר הביטחון (דוד בן-גוריון), בצינו³:

"מדינתנו מושתתת על שלטון החוק ולא על שלטון אישים. ואם הצנזורה עברה בשתיקה על פרסומי המבקש, ולא מיחתה בידו [עד כמה שהדבר מוזר] להטיף למרד, לא פסק עוד, תודה לאל, דין מישראל. יתבעו השלטונות את המבקש לדין ויאשימוהו כחוק, ואז ישתמש לפחות בזכות הקנויה לכל אזרח במדינה. היא הזכות היסודית של אדם להגן על עצמו בדין. אם דעותיו של אזרח פסולות, חיינו אינם הפקר ודמו אינו מותר; ואין נועלים בפניו שערי פרנסה, ואין יורדים לחייו בדרך אדמיניסטרטיבית בלבד".

וכולנו מכירים את פרשת קול העם שנפסקה ב-1953 מפני השופט אגרנט, ובה הוכר במלוא כוחו עקרון חופש הביטוי, ונקבע כי רק ודאות קרובה לפגיעה חמורה וקשה בשלום הציבור מאפשרת הגבלה של חופש הביטוי. כל אלה, ורבים אחרים, הם פסקי-דין מרכזיים. הם הניחו את הבסיס שעליו בנו הדורות הבאים. חשיבותם היא דווקא בכך שהם נפסקו שעה שבמדינה היה מצב ביטחוני קשה. אכן, מבחנה של השפיטה אינו בהכרח בזכויות אדם בעת מרגוע. מבחנה של השפיטה הוא בהכרח בזכויות אדם דווקא בשעות חירום לאומיות. במבחן זה עמדו האבות המייסדים של השפיטה הישראלית.

2 בג"ץ 1/49 בז'רנו נ' שר המשטרה, פ"ד ב 80, 82.

3 בג"ץ 144/50 ד"ר ישראל שייב נ' שר הבטחון, פ"ד ה 399, 407.

השינויים העיקריים במשפט הישראלי – פרי פעולתה של החקיקה – החלו בעשור השני לחיי המדינה, ונמשכו בעשור השלישי. זוהי התקופה השנייה של התפתחות המשפט הישראלי – מתחילת שנות השישים ועד לסוף שנות השבעים. בתקופה זו נעשו עיקר השינויים במשפט הישראלי החקוק. שינויים אלה פעלו בשני קווים מקבילים: האחד, בתחומי המשפט הפרטי, והשני, בתחומי המשפט הציבורי. במשפט הפרטי החל מפעל הקודיפיקציה. הכנסת החלה בחקיקתם של חוקים אזוריים רבים כעשרים במספר, אשר ביטלו את כל פרקיה של המג'לה. החקיקה הקיפה חוקים על דין החוזים, המכר, השכירות, המקרקעין, הערבות, השליחות, המשכון וחוקים רבים אחרים שהיו פרקים פרקים בקודקס אזרחי שלם. הייתה זו חקיקה מודרנית, אשר הקיפה את כל מוסדות המשפט האזרחי.

במקביל להתפתחות המשפט הפרטי התרחשו התפתחויות חשובות במשפט הציבורי. עם קום המדינה נערכו בחירות לאסיפה מכוננת. זו החליטה לחוקק חוקה "פרקים-פרקים". האסיפה המכוננת המקורית העבירה את סמכויותיה לכנסות שבאו לאחריה. הכנסת שלנו פועלת אפוא הן כרשות מכוננת והן כרשות מחוקקת. עם סיום העשור הראשון – ובמקביל לפרקי הקודיפיקציה האזרחית – החלו להופיע פרקי החוקה שלנו. הראשון – חוק יסוד: הכנסת – נחקק ב-1958. יש לנו כיום אחד עשר חוקי יסוד. הם מהווים את חוקת המדינה. עם זאת, תקופה ארוכה התייחסו אליהם בתי-המשפט והרשויות השלטוניות כאל דבר חקיקה רגיל, אשר ניתן לשנותו (במפורש או במשתמע) על-ידי חוק (רגיל) של הכנסת. חרף חולשה זו של חוקי היסוד, הרי מהבחינה המהותית הם התשתית למבנה החוקתי שלנו. הם הביטוי לדמוקרטיה שלנו, שנתפסה – בעקבות המודל האנגלי – כדמוקרטיה פרלמנטרית.

הפסיקה הישראלית בתקופה השנייה הזו, של שנות השישים והשבעים – הן השנים שבהן התרחשו השינויים במשפט הפרטי (הקודיפיקציה) והציבורי (חוקי היסוד) – המשיכה להתפתח. את אט, נבנה "משפט מקובל נוסח ישראלי". זהו משפט מקובל, שבסיסו הוא ה־common law. עם זאת, הוא מבטא תפיסה אנאליטית וסיסטמטית המאפיינת את המשפט האזרחי. הוא מבוסס על ערכי יסוד ותפיסות יסוד. הוא מבוסס, כמוכן, על עקרון התקדים. הוא יונק כוחו מהגיון ההלכה, מהתכלית המונחת ביסודה ומהאיזון הראוי בין ערכי היסוד שאותם היא משקפת. היגיון, ולא כוח, עומד בבסיסה. הפסיקה הישראלית – פסיקת בתי-המשפט העליון, המחוזי והשלום – מילאה שני תפקידים עיקריים: האחד, מתן פירוש להוראות הסטטוטוריות, אלה המנדטוריות, ובעיקר אלה הישראליות, שהלכו והתרכבו. פירוש זה נעשה תחילה על-פי כללי הפרשנות המילולית האנגלית. את אט הוא הפך – בדומה לשינויים באנגליה עצמה – לתכליתי יותר. הפרשנות התכליתית תפסה עמדת בכורה בפרשנות החקיקה. ממנה היא עברה גם לפרשנות החוזה והצוואה. התפקיד השני הוא בפיתוח הדינים באותם תחומים שבהם לא הייתה פסיקה. נוצר בתחומים רבים קורפוס מפותח ביותר של "משפט מקובל נוסח ישראלי". המשפט המינהלי הישראלי הוא דוגמה טובה לכך. משפט זה הוא ברובו

הלכתי. בתקופה זו פותחה התורה הכללית של המשפט המינהלי; נקבע היקף שיקול הדעת המינהלי ונקבעו סמכויותיו של בית-הדין הגבוה לצדק; בתקופה זו פותחו דינים של משפט מינהלי מיוחד, כגון דיני המכרזים. דוגמה נוספת למשפט מקובל נוסח ישראל הם דיני הראיות ודיני הערכת הנוק (בחוזים ובנזיקין). הפסיקה בתקופה השנייה העניקה יציבות למשפט הישראלי. היא נתנה ביטוי, הלכה למעשה, לעקרונות היסוד שבוססו – בעיקר אלה של המשפט הציבורי – בתקופה הראשונה.

התקופה השלישית של המשפט הישראלי המודרני היא זו המתחילה בתחילת שנות השמונים עד תחילת שנות התשעים. מנקודת מבטה של החקיקה מתאפיינת תקופה זו בסיום מפעל הקודיפיקציה, ובהמשך מפעל חקיקת חוקי היסוד. בעיקרו של דבר, זו תקופה של ייצוב החקיקה. אשר לפסיקה, המאפיין תקופה זו הוא פעילות שיפוטית שמאפייניה העיקריים הם יתר מהותיות ופחות פורמליזם; יתר דיני משקל ופחות דיני קבילות; יתר הבטחת התאמת המשפט למציאות החיים המשתנים ופחות שמירה על הקיים; כך, למשל, הוא פיתח – בתקופת האינפלציה הקשה – דינים גמישים להתמודדות עם האינפלציה; הוגברה הפרשנות התכליתית על חשבון הפרשנות המילולית. בתקופה זו נתן בית-המשפט העליון פירוש מרחיב למושג תום-הלב, והפעיל אותו בתחומים חדשים; הוא פיתח את מושג הרשלנות האזרחית והכיר בחובות זהירות חדשות. הוא הרחיב את מושג תקנת הציבור ויצר באמצעותו קשר בין משפט ציבורי לפרטי.

תקופה זו התאפיינה בהתפתחותו של המינהל הציבורי בישראל. בתקופה זו המשך בית-המשפט לשמור על זכויות הפרט כלפי השלטון. בית-המשפט הוא זה שדאג לאיזון ובקרה בין רשויות השלטון, בינן לבין עצמן. בית-המשפט הוא זה שהנחיל ערכים של סבירות, הגינות, תום-לב וחוסר שרירות לשלטון. כל אלה אינם ביטוי לחולשת השלטון. הרשות המבצעת הייתה תמיד חזקה בישראל. כל אלה הם ביטוי לעוצמת הרשות המבצעת ולצורך לרסן כוח זה. בית-המשפט – ובראשו בית-המשפט הגבוה לצדק – הטיל מגבלות על הרשות המבצעת. הוא עשה כן לא כדי לרכוש עוצמה לעצמו. הוא עשה כן כדי לשמור על חירויות הפרט. בית-המשפט הגבוה לצדק הפך למעוז לזכויות הפרט. כך הוא ראה את עצמו; כך ראתה אותו החברה הישראלית; כך ראו אותו רשויות השלטון עצמן. לשם כך נקבעו הלכות ליברליות בענייני שפיטות ומעמד. המטרה שעמדה ביסוד כל אלה היא שמירה על זכויות הפרט כנגד השלטון. לא פעם "הפריעה" הפסיקה ליעילות הפעולה השלטונית. אך מטרת הפסיקה לא הייתה להבטיח יעילות. מטרתה הייתה להבטיח חירות.

עתה אנו מצויים בפתחה של התקופה הרביעית. תחילתה בתחילת שנות התשעים. המאפיין אותה הוא חקיקתו של חוק-יסוד: הממשלה החדש אשר הנהיג משטר פרלמנטרי חדש, ויצר יחסים חדשים בין הרשות המחוקקת לבין הרשות המבצעת. באותה תקופה חוקקו שני חוקי יסוד מרכזיים: חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו וחוק-יסוד: חופש העיסוק. שני חוקי יסוד אלה – והפירוש שניתן להם בבית-המשפט העליון

בפרשת בנק המזרחי – ביססו את "המהפכה החוקתית" שאותה עוברת שיטת המשפט הישראלית. ביסוד מהפכה זו עומדות זכויות האדם. ניתן להן מעמד חוקתי-על-חוקי. ישראל הפכה מדמוקרטיה פרלמנטרית לדמוקרטיה חוקתית. בראש המבנה עומדת החוקה. חוק של הכנסת אינו יכול לסתור את החוקה. כאשר מתרחשת סתירה, החוק אינו חוקתי. בית-המשפט מוסמך להכריז על אי-חוקתיות החוק, ועל בטלותו. עם חקיקתם של שני חוקי היסוד בדבר זכויות האדם, התרחשה קונסטיטוציונליזציה של המשפט הישראלי. תופעות דומות התרחשו במדינות אחרות שעברו תהליך של הפיכת זכויות אדם לזכויות חוקתיות. ביסוד הקונסטיטוציונליזציה של שיטת המשפט מונחת התפיסה שלא הכוח השלטוני מוליד את הזכות, אלא הזכות והכוח יונקים ממקור משותף, והגבלת הזכות צריכה להיעשות מטעמים של שמירת הזכות. כל ענף מענפי המשפט הישראלי עובר עתה בחינה עצמאית מחודשת, תוך התאמתו למבנה החוקתי החדש, המעניק מעמד חוקתי לזכויות האדם. מתרחשת תופעה דומה לזו שהתקיימה בשנות השבעים עם החדרת עקרון תום-הלב למשפט הפרטי. כאז כן עתה מתרבות הטענות – רובן טענות סרק – בדבר הפרת זכויות חוקתיות. כאז כן עתה יש תחושה מסוימת של חוסר ודאות וחוסר ביטחון. אך אט אט תובהר התמונה החוקתית כשם שזו התבהרה והתבססה באשר לעקרון תום-הלב; ייקבעו אמות-המידה החוקתיות, והביטחון והיציבות – בנקודת איוון חדשה – יחזרו לשרור, תוך הכרה בשינוי פני השיטה.

ישראל כדמוקרטיה

אנו גאים באופייה הדמוקרטי של מדינתנו. אנו מרבים להדגיש כי לנו ולדמוקרטיה מערבית, כגון ארצות-הברית, אנגליה וצרפת, ערכים משותפים ותפיסות יסוד משותפות. מי נתן לנו ערכי יסוד אלה? מי ביסס את זכויות האדם בישראל? מי ביסס את הדמוקרטיה הישראלית במובנה המהותי? היו אלה בעיקר בתי-המשפט. אנו דמוקרטיה, בין השאר, בזכות הלכותיהם של בתי-המשפט, אשר הכירו בהפרדת הרשויות, בעצמאות הרשות השופטת, בשלטון החוק, בצדק, במוסר, במורשת ישראל ובזכויות האדם, כערכי יסוד של מדינת ישראל. כמובן, בלא תשתית חקיקתית מתאימה דבר זה לא היה מתאפשר; כמובן, בלא נכונות של בני הציבור הישראלי להפנים ערכים אלה, הלכותיו של בית-המשפט היו נשורות כרטוריקה ללא פרקטיקה. אך על בסיס החקיקה מזה ונכונות הציבור מזה, בנו שופטי ישראל לדורותיהם מבנה מפואר של משפט שיפוטי, מהמתקדמים בעולם כולו. אכן, בחמישים לעצמאותנו, אנו מתגאים בצבאנו, במדע שלנו, במיזוג הגלוי, בהישגים החברתיים שלנו. מן הראוי שנתגאה גם בשפיטה שלנו. היא שנתנה לנו את הדמוקרטיה המהותית; היא שביססה את ערכי היסוד של הדמוקרטיה; היא שהכירה מיום תחילת עצמאותנו בחירויות הפרט ובזכויות האדם כזכויות טבעיות. הלכות רבות שנפסקו אצלנו, הן מהמתקדמות ומהחשובות בעולם

כולו. הן פותחו על-ידי דורות של שופטי ישראל, על כל ערכאותיהם. אלה הם שופטים מקצועיים וא-פוליטיים. אכן, יש לנו שופטים טובים ומסורים, העושים ימים ולילות בעשיית הצדק. רבים מהשופטים עובדים בתנאים פיזיים קשים ביותר. העומס רב. במשך השנים הוא הלך והחריף. חרף כל זאת, רב האמון בשפיטה הישראלית. אמון זה נקנה בעבודה מסורה; בנאמנות לערכי היסוד ובמקצועיות.

מכשיר עיקרי להבטחת הדמוקרטיה הישראלית הוא בית-המשפט הגבוה לצדק. זהו מוסד ייחודי, המאפיין את משפטנו. זהו בית-משפט העושה צדק בגדרי המשפט. מעמדו והשפעתו חורגים מהמסגרת המשפטית הצרה, ומשפיעים על מכלול היחסים בין האזרח למדינה, בין הפרט לחברה. הם משקפים את מרכזיותו של הפרט ואת הצורך להגן עליו מפני המדינה, תוך שמירה על האינטרסים הבסיסיים של הפרט והכלל גם יחד. בהלכותיו של בית-המשפט הגבוה לצדק מתבטא יחס כפול זה שלנו אל המדינה; מחד גיסא, המדינה היא המסגרת שבה חפצנו, עליה חלמנו שנים רבות ואותה הקמנו בקורבנות רבים. היא מהווה הגשמת חלומם של הדורות. מאידך גיסא, המדינה היא מסגרת שלטונית, העשויה לפגוע בפרט ובזכויותיו, והמחייבת פיקוח שיפוטי נרחב. אכן הגיבוש של תפיסת הסדר החברתי שלנו – המשקף את עצמאותנו – משפיע על הלכתו של בית-המשפט הגבוה לצדק ומושפע ממנו. אין בנו אותה אמונה בשלטון – שממנו סבלנו בגלות, ובתקופת הכיבוש הזר בארץ – המאפיינת את השיטות הקונטיננטליות. עם זאת, אין בנו גם גישה שלילית כלפי השלטון, המהווה בעבורנו התגשמות חלום הדורות לעצמאות ולמדינה, גישה המאפיינת חלק משיטות המשפט המקובל. גיבשנו לעצמנו, בפסקי-הדין של בית-המשפט הגבוה לצדק, עמדה מאוזנת כלפי המדינה, בחינת כבדה וחדשה, המאזנת בצורה ראויה בין צורכי הכלל לבין צורכי הפרט. בית-המשפט הגבוה לצדק הניח, בחמישים שנות קיומו, תשתית משפטית ואינטלקטואלית רבת-היקף של משפט ציבורי. הוא חידש חידושים רבים, בעלי חשיבות בין-לאומית, בתחומים רבים. די אם אזכיר את הרחבת המעמד ואת הנכונות לבחון את חוקיות פעולות האורגנים של הכנסת, כשהם פועלים שלא בדרך החקיקה. הבג"ץ מהווה אבן מרכזית במבנה השלטוני והחברתי שלנו. הוא מהווה את מבטחו של האדם במאבק עם השלטון; הוא מבטיח את חוקיות השלטון ואת שלטון החוק בשלטון; הנגישות אליו קלה ותרופתו היא מהירה. הוא מהווה את אחד המאפיינים הבולטים של החברה הישראלית ושל המשפט הישראלי. טול מהמשפט הישראלי את הבג"ץ ונטלת ממנו את רוחו.

לעתיד

צופה אני את המשך התפתחות הפסיקה הישראלית. היא תמשיך לפתח ערכי יסוד; היא תשמור על שלטון החוק; היא תייצב את הפרדת הרשויות; היא תדאג לעצמאות השופט והשפיטה; היא תגשים צדק ומוסר בגדרי המשפט; היא תיתן ביטוי למורשת ישראל ולערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית; היא תשמור מכל משמר את זכויות הפרט. כדי שתצליח במשימתה זו זקוקה היא לאמון הציבור. אנו שופטיה של המדינה כולה, על כל גווניה ומורכבותה. איננו בעד גורם זה או אחר; איננו נגד גורם זה או אחר. כל אדם יזכה בצדק במסגרת הדין. איננו מפלים בין אדם לאדם; הכול שווים בפנינו. אנו מגנים על כל אדם; על כל מיעוט; על כל רוב. גישתנו היא אובייקטיבית. לא את ערכינו הסובייקטיביים אנו משליטים על המדינה. לתפיסות העומק של החברה הישראלית, אנו נותנים ביטוי. ניסיונו כשופטים מקצועיים, אשר השפיטה בעבורנו היא לא רק תפקיד אלא צורת חיים, מבטיחה את יכולתנו לתת ביטוי לתפיסות העומק של החברה, ולא לרוחות שעה חולפות או להשקפותינו הסובייקטיביות.

לא פעם נמתחה עלינו ביקורת. ביקורת ראויה נקבל באהבה. חיונית היא לאופי הדמוקרטי של המשטר. מתבקשת היא מהעקרונות שאנו עצמנו ביססנו. לא פעם הייתה ביקורת זו גם מוצדקת לגופה. נעשו טעויות. אין אדם שלא יטעה. ההיסטוריה תשפוט אותנו. מודעים אנו לכך כי ביושבנו בדין אנו עצמנו עומדים לדין. אך לעתים נמתחת עלינו ביקורת שאינה ראויה. ביקורת המבוססת על חוסר מידע באשר למהות העניין, על חוסר מידע באשר לדין החל; על חוסר מידע באשר לאפשרויות הפתוחות לפנינו; על חוסר מידע באשר למה שנעשה בעולם המערבי כולו. ביקורת זו פוגעת באמון הציבור בשפיטה. סופה לפגוע בדמוקרטיה הישראלית.

צופה אני אל העתיד בתקווה. משוכנע אני, כי כשם שבית המשפט בישראל שמר על הדמוקרטיה הישראלית בעבר ופיתח אותה, כן הוא יעשה גם בעתיד. שופטים באים ושופטים הולכים – אך הדמוקרטיה הישראלית בעינה עומדת, ואף מתחזקת. אין דרך חזרה. חברה אשר נשמה את אוויר החירות; חברה אשר החלה להפנים ערכים של סובלנות; חברה המודעת לצורך להגן על כבוד האדם – כל אדם, באשר הוא אדם; חברה שחיה במשך חמישים שנה בהבנה שחיים משותפים אינם "הכול או לא כלום", אלא איזון בין ערכים מתחרים ופשרה – פשרה, אשר לעתים היא כואבת; חברה שחופש הדת והחופש מדת הם ביסוד תפיסתיה; חברה שערכיה הם גם יהודיים וגם דמוקרטיים; חברה המבינה כי אין דמוקרטיה בלא שלטון הרוב, אך גם אין דמוקרטיה אם הרוב עושה ככל העולה על רוחו ופוגע בזכויות המיעוט ובערכי היסוד; חברה הנאמנה להתחייבויות שנטלה על עצמה בהכרזת העצמאות – שעליה חזרו וחתמו רבים – חברה כזאת – וזאת החברה הישראלית – לא תסכים לחזור על עקבותיה.

משוכנע אני כי מעמד השפיטה יתחזק, וכי בית המשפט ימלא את תפקידו המרכזי כמכריע אובייקטיבי בסכסוכים השונים במדינה; משוכנע אני כי בית המשפט העליון ימשיך למלא את תפקידו בחברה שלנו; כי הוא ימשיך להיות מעוזו של הפרט; כי הוא

יגן על זכויות האדם ועל צורכי המדינה; משוכנע אני כי כל שופט בישראל ימשיך לעשות צדק בגדרי המשפט.
מקווה אני כי נגשים את החזון להיות אור לגויים. ומעל הכול, מקווה אני כי השלום ישרור בינינו לבין שכנינו, ובינינו לבין עצמנו.